

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՒ ԵԿԵՂԵՑՈՒ

Գ.

Եւրոպայի վերաբերութեամբ՝ երբ կը խօսուի Պետութեան և Եկեղեցւոյ բաժանման վրայ, ամէնէն առաջ ֆրանսան է որ կուզայ մեր աչքին առջև. որովհետև մեր՝ հայ ժողովուրդին՝ մտաւորական և քաղաքական յարաբերութիւնները աւելի ֆրանսայի հետ եղած են: Մանաւանդ ֆրանսական յեղափոխութիւնն է որ տարածեալ ազդեցութիւն մը ըրած է քաղաքակիրթ աշխարհի պատմութեան վրայ: Եւ մենք հայերս իսկ մեր Ազգային Սանմանադրութիւնը, իր սկզբունքներով և ձևով ալ, կը պարտինք ֆրանսական մշակութիւն: Ֆրանսերէն լեզու, ֆրանսերէն գրականութիւն, արուեստ և գիտութիւն, լայնորէն մշակուած է Հայոց մէջ, և նոյն իսկ փարիզեան կենցաղը աւելի ընտանի եղած է Հայոց՝ Կ. Պոլսի միջոցաւ: Հետևաբար տարօրինակ երևոյթ մը չէ, երբ մեր մէջ խօսուի և գրուի Պետութեան և Եկեղեցւոյ բաժանման մասին՝ ամէնէն յառաջ ֆրանսան գայ աչքի առջև. որովհետև նոյն իսկ Եւրոպայի մէջ ֆրանսան, իբրև կաթոլիկ երկիր, առաջին գիրքը կը գրուէ, և ինչպէս որ տեսանք Նափոլէանէն ի վեր, ֆրանսական պետութիւնը կը մաքառի պապութեան դէմ և կ'ուզէ իր բոլոր յարաբերութիւններն ու կապերը խզել հոգևոր իշխանութեան հետ, աւելի ծիշդ կ'ըլլայ թերևս ըսել, պետութիւնը կ'աշխատի պապականութեան պիտակն հեղինակութիւնը կոտրել և չէզոքացնել բոլորովին: Վասն զի ֆրանսա իրապէս կաթոլիկ երկիր մըն է գեո, հակառակ իր մէջ խմորուող հակակրօն շարժումներու: Արդ՝ խօսելով ֆրանսական պետութեան և Եկեղեցւոյ բաժանման վրայ, ըսենք միանգամայն թէ հոս ալ խնդիրը իր էութեան մէջ անտեսական (գրամական) է:

Այս նիւթին վրայ գրող ֆրանսացի հեղինակ մը (*) կ'ըսէ, — բոլոր ժողովուրդներու մէջ քաղաքային իշխանութիւնը յայտնապէս կը ձկաի ազատիկ Եկեղեցական կապերէ. բայց երեսուն տարիներէ ի վեր և ոչ մէկ տեղ ձերբազատութեան, լաւ ևս՝ անջատումի այս աշխատանքը այնքան ուժգին եղած է որչափ մեր մէջ:

(*) J. de Narfon, La Séparation de l'Église et de l'État. Paris, Lib. Félix Alcan, 1912.

138-28
70066

Հակառակ այս իրողութեան Ֆաանսայի Ազգային ժողովը դեռ 1872 ին զինուորական ծառայութենէ ազատ կը կացուցանէր աստուածաբանական գաղտնիներու ուսանողները, և զինուորներուն ալ հարկ եղած գիւրութիւնները կ'ընծայէր որ կարող ըլլային իրենց կրօնական պարտականութիւնները կատարել կիրակի և տօնական օրեր: Իսկ 1873 ին Ազգային ժողովի որոշումով եկեղեցւոյ կողմէն ընտրուած չորս եպիսկոպոսներ կ'անդամակցէին հանրային կրթութեան բարձրագոյն ժողովին: Եկեղեցին ուրիշ կարևոր արտօնութիւններ կը վայելէր Ազգային ժողովոյ որոշումով Ֆաանսայի մէջ, երբ անդին, Խապիա կը խնարհէր նորհաստատ միացեալ թագաւորութեան մականին առջև և Պապը ինքզինք արգելափակ կ'ընէր վատիկանի մէջ:

1871 ին Ֆաանսայի պետական ելեմետքին մէջ կրօնական ծախքերու համար գրուած էր 49 միլիոն 683,981 ֆրանքի դոմար մը, իսկ 1872 ին 53 միլիոն 774,695 ֆրանք. այնպէս որ ժիւլ Սիմոն կ'ըսէր. «կաթոլիկ կղերը կը պահէ Քօնֆօրսայի տուած բոլոր առաւելութիւնները, և չ'ենթարկուիր ուէ սեղմուած զոր կը հարկադրէ Քօնֆօրսա: կղերը այսպիսի դիրք մը ամենեւին չունեցաւ նոյն իսկ ոչ Լուի-Փիլիպպի, ոչ ալ կարոլոս ժոյի ատեն: Ֆաանսայի մէջ կրթական, բարեփոխական, մարդասիրական բոլոր գործեր և հաստատութիւններ կղերին ձեռքն էին. դպրոցները մանաւանդ, և ասոնց կարգին Յիսուսեանց դպրոցները ամբողջներն էին կղերապետական գաղափարներու: Այս պատճառաւ կղերին ազդեցութիւնը մեծապէս զգալի էր նոյն իսկ ազգային ժողովոյ ընտրութիւններուն վրայ:

Ասոնք ընկերային կարգերու մէջ այնպիսի խնդիրներ էին որոնց լուծումը պէտք է յանգէր ի նպատակ աշխարհականացումի դատին: Բայց ասիկա սովորական միջոցներով զուլս ելլելիք ծրար չէր. վասնզի պահպանողականներու մէջ կային մարդիկ, որոնք խղճի ազատութեան կողմն էին, և կ'ըսէին որ ծնողներ պէտք է ազատ ըլլան իրենց զուակներուն կրթութիւնը վաստակելու որոնց որ կ'ուզեն: Եւ ամէնէն աւելի Յիսուսեանց դպրոցները վտանգաւոր նրկատուած էին, որովհետև ազնուապետական դասակարգի դպրոցներն էին ատենք: Հետեւաբար երբ 1879 ին ժիւլ Ֆէռի կրթական նախարար եղաւ, իրեն առաջին գործ ըրաւ վերակազմել հանրային կրթութեան ժողովները, բայց մտքէ իսկ չանցուց չորս եպիսկոպոս անդամներուն պէտքը, որոնց տեղ չորս աշխարհականներ նշանակուեցան պետութեան կողմէն, ժիւլ Ֆէռի քալլ մըն ալ յառաջ երթալով՝ օրէնք մը քուէարկել տուաւ երեսփոխանական ժողովին մէջ, որ վերջ կը դնէր չարտօնուած միաբանութեանց դպրոցներուն, և 1880 Մարտ 29 ին երեք ամիս միջոց մը տրուեցաւ Յիսուսեաններու որ պարպեն իրենց դպրոցներն ու բնակարանները: Գարձեալ՝ երեք ամիս միջոց տրուեցաւ արձանագրուելու և արտօնուելու համար: Բնական է, Յիսուսեանք և իրենց կողմնակիցներ պայմանաժամէն ետքը, բռնի ուժով ցրուեց 261 կրօնական միաբանութիւններ: Եւ Ֆաանսայի աշխարհիկ կղերը, որ ամէնէն շատ վնասուողը պիտի ըլլար, չէ յուզուեցաւ իսկ վանական կղերին դէմ մղուած այս հալածանքէն. վասն զի զայն մրցակից կը նկատէր իրեն. իսկ բուն ժողովրդին յուզմունքը առերևոյթ բան մը եղաւ. որովհետև այդ ատեններ, հազուադիւրս բացառութեամբ, ին-

կամ էր բոլոր կղերականութիւնը և ժողովրդականութիւն չէր վայելէր. այնպէս որ ժիւլ Գէուի կարող եղաւ իրագործել կրթութեան աշխարհականացումին ծրագիրը: Եւ այսպէս 1881 ին օրէնքով պարտաւորիչ եղաւ նախնական կրթութիւնը և միանգամայն չէզոք, այսինքն պետական դպրոցներու մէջ կրօնի պիտի չդաստիարակուէր: Բայց այս չէզոքութիւնը չյարդուեցաւ սակայն. որովհետեւ ֆօլ-Պէր իր Բարդակիան եւ Քաղաքային Դաստիարակութիւն գասագիրքին մէջ Աստուծոյ և կրօնքին դէմ գրեց, եպիսկոպոսներ բանադրեցին այդ գիրքը, և սակայն դատի քաջուեցան անոնք և բազմաթիւ ծխատէրներ ալ, իրրև գործակիցներ եպիսկոպոսներուն, զոհուեցան իրենց թոշակներէն: Այնուհետև աշխարհականացման ծրագիրը արագ արագ յառաջ տարուեցաւ. 1886 Հիտմբր. 30 ի օրէնքով նախնական կրթութիւնը բոլորովին աշխարհականացաւ, 1889 Յլս. 15 ին ալ ջնջուեցաւ կղերը զինուորական ծառայութենէն ազատագրող օրէնքը:

Կրթականէն ետքը Մարդասիրական, Բարեգործական և այլն գործեր ալ խլուեցան կղերին ձեռքէն: 1880 ին ջնջուեցաւ բանակներու երիցութիւնը, յաջորդ տարին աշխարհականացան գերեզմանոցներ և հիւանդանոցներ, յետոյ ջնջուեցան վարժապետանոցներու երիցութիւնը, գատական երգմնադիրներու մէջէն հանուեցաւ Աստուծոյ անունը, կրօնական խորհրդանշաններ արգիլուեցան հրապարակաստական սրահներու մէջ, և օրինականացաւ մեռելներու քաղաքային թաղումը, այնպէս որ 1882-83 ին Լուի Պլան, Կամպէթթա, Հանրի Մարթէն թաղուեցան քաղաքային կարգով և պետական ծախքով: Այսպէս հետըզհետէ կղերական և կրօնական բոլոր յարաբերութիւններ և կապեր Ֆռանսայի ընկերային հաստատութիւններու հետ օրէնքի ուժով հերքուեցան: և Լեւոն Ժ.Վ. պապին ջանքերը ի նպաստ կղերական հմայքը վերականգնելու, անօգուտ եղան, և նոյն իսկ 1904 ին միաբանութիւններուն պետութենէն արտօնուած դպրոցներն իսկ վակուեցան:

Ֆռանսա, որ պարծանքն էր Հռոմի եկեղեցւոյն, երբ իր պետական կարգադրութիւններով այնքան յառաջ դնաց Հռոմի եկեղեցւոյ հողեւոր պետին իրաւունքներն ու իրաւաստութիւնները հերքելու Ֆռանսայի կրթական, բարեգործական և մարդասիրական հաստատութիւններէն, Վատիկան ուղեց բարոյական վրէժով մը զգալի ընել իր բողոքին ուժգնութիւնը, երբ օր մը Ֆռանսական հանրապետութեան նախագահ Լուպէ պատրաստուեցաւ վտխազարձել 1903 ին Իտալիոյ կողմէն Ֆռանսայի տրուած թաղաւորական այցը: Ի՞նչ պիտի ընէր նախագահ Լուպէ. Հռոմ երթալէ ետքը պիտի այցելէ՞ր պապին, կամ պապը պիտի ընդունէ՞ր իր հեղինակութիւնը ջախջախող կառավարութեան մը նախագահը: Լուպէ ուղեց որ իր այցելութեան ծրագրին մէջ մտնէր Վատիկան ալ, բայց Պիոս Թ. կանոն մը հաստատած էր, որուն համեմատ «կաթոլիկ երկրի մը պետը պիտի չլինար մտնել Վատիկան՝ եթէ ան հիւրն ըլլար Իտալիոյ թաղաւորին»: Այս կանոնը ամուր բռնեցին Պիոս Թ. ի անմիջական երկու յաջորդները: Այդ կանոնին ողին սա էր. եթէ պապը ընդունէր Իտալիոյ թաղաւորին հիւր եղող կաթոլիկ երկրի մը պետը, պաշտօնապէս ընդունած պիտի ըլլար իր աշխարհական իշխանութեան ջնջումը:

Տարակոյս չկայ, նախագահ Լուպէ այցելեց Քուիրինալ և այս նախատինք

մը նկատուեցաւ հանդէպ վատիկանի՝ Լևոն ԺԳ. ի արտաքին գործոց Գարտուղար Կարախանալ Մէնի Տէլ վալ-ի կողմէն :

Հետզհետէ Քօնքօրտայի տրամագրութիւնները նոր օրէնքներով չփոփոխուեցան և ֆռանսայի մէջ եկեղեցին իր կալուածներէն և ինչքերէն ալ զրկուեցաւ : Եկեղեցիէն խլուած և զրուուած այնքան կալուածներէն և գոյքերէն ետքը գեռ խոշոր հարստութիւն մը կը մնար կղերին ձեռքը, որոնց արժէքը կը գնահատուէր 300 էն 400 միլիոնի միջև՝ ըստ վալէի (Vallé) որ Պրիանի հաստատած օրէնքին գործադրութեան հսկող Ծերակուտական Թանձնաժողովին նախագահն էր : Քալլեո 300 միլիոն կը գնահատէր ատոնց արժէքը՝ 9 միլիոն տարեկան եկամուտով : Իսկ Պիէնվընիս - Մարթէնի գնահատումով 14 միլիոն էր այդ եկամուտը : միւս կողմէ Փ. Փրէլօ վաւերագրեալ ուսումնասիրութեամբ մը գրեթէ եօթը միլիոն կը գնահատէ այդ եկամուտը :

Ինչպէս կը տեսնուի, դրամական խնդիրը, նոյն իսկ իր նուազագոյն չափին մէջ, կեդրոնական տեղը կը բռնէ Պետութեան և եկեղեցւոյ բաժանման հիմունքը կազմող խնդիրներու շարքին :

Չենք ուզեր աւելի մանրամասնութիւններով ծանրաբեռնել այս յօդուածները՝ ցոյց տալու համար պատմութեան լոյսերուն տակ թէ ի՞նչ է ստոյգ նըշանակութիւնը Պետութեան եւ եկեղեցւոյ բաժանումը խօսքին, թէ ի՞նչպէս ծագում առաւ այս խնդիրը և ի՞նչպէս լուծուեցաւ թէ՛ բովանդակ եւրոպայի և թէ՛ մասնաւորապէս Ֆրանսայի մէջ :

Պատմութեան մէջ եկեղեցւոյ եւ Պետութեան բաժանում կը նշանակէ ջախջախումը և ջնջումը պապական պետութեան և գրաւումը տնտեսական բոլոր աղբիւրներուն անոր, որ ինչպէս տեսնւի վտանգաւոր զօրութիւն մը կազմէր հանդէպ աշխարհիկ պետութիւններու՝ իր բարոյական և նիւթական շատ հարուստ միջոցներով :

Հայոց եկեղեցին, իր պատմութեան ամէնէն փայլուն շրջաններուն մէջ իսկ, չէ իսկ ունեցած կղերապետական այդ վտանգաւոր զօրութեան շոշորդը :

Պատմական այս բացատրութիւնները իրաւունք կուտան մեզ շեշտելու թէ շիտակ չէ Պետութեան եւ եկեղեցւոյ բաժանման խօսքն ընել Հայաստանեայց եկեղեցւոյ վերաբերութեամբ, և վարուիլ այս եկեղեցւոյն հետ ճիշդ այն ողիւմ ու կերպերով, որոնք արտայայտուեցան և գործադրուեցան եւրոպայի մէջ պապին աշխարհական իշխանութիւնը ջնջելու և կղերապետութիւնը ջախջախելու համար հանրային գործերու և հաստատութիւններու վարչական և մատակարարական մարզերուն մէջ :

Թաշորդ յօդուածով պիտի խօսինք Հայաստանեայց եկեղեցւոյ տիրող պետութիւններու հետ ունեցած պատմական յարաբերութեանց վրայ :

